

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКТ СТАРШОКЛАСНИКІВ: СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ

М. І. Піддячий,

доктор педагогічних наук, професор

У статті обґрунтовано соціально-професійну складову навчально-виховного комплексу для старшокласників у контексті розбудови громадянської освіти з метою виконання соціального замовлення – якісної підготовки особистості, конкурентоспроможної на ринку праці в умовах швидкозмінного середовища глобалізованого життєвого простору.

Ключові слова: *здібності, компетентність, продуктивність, розвиток, самовиховання, самореалізація, свідомість, соціалізація.*

Постановка проблеми. Наукове обґрунтування навчально-виховного комплексу соціально-професійної орієнтації старшокласників у контексті громадянської освіти є важливим для розв'язання суперечностей між: соціальним замовленням якісної підготовки особистості, конкурентоспроможної на ринку праці, та недостатнім рівнем її реальної підготовки до соціально-професійної взаємодії в умовах швидкозмінного середовища глобалізованого життєвого простору; значним обсягом інформації в умовах швидкозмінності життєвих процесів і неадаптованістю інфраструктури загальноосвітніх навчальних закладів та частини змісту освіти у напрямі соціально-професійного становлення особистості на етапах вікового розвитку.

Аналіз літератури з проблеми дослідження. Філософські, психологічні, педагогічні засади підготовки особистості до життя та праці у різні часи прагнули розробити І. Бех, П. Блонський, М. Боришевський, С. Гончаренко, І. Зязюн, П. Каптерев, О. Коберник, В. Кремень, В. Сидоренко, Г. Терещук, М. Тищенко, Д. Тхоржевський, К. Ушинський та інші науковці. В. О. Сухомлинський вважав першочерговою умовою формування громадянина організацію емоційно насиченого діяльного трудового життя в умовах шкільного колективу, який ефективно впливає на становлення громадянської позиції особистості.

Формулювання цілей статті і постановка завдань. Основною ціллю дослідження обрано теоретичне обґрунтування та розробку системи соціально-професійної орієнтації старшокласників у контексті громадянської освіти в умовах навчально-виховного процесу регіонального освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Соціально-професійна орієнтація старшокласників у контексті громадянської освіти спрямовується на формування свідомого, компетентного, відповідального за свої дії громадянина, патріота,

здатного до саморозвитку та самореалізації в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства.

У суспільних відносинах і соціально-економічних просторах найближчим часом домінуватимуть громадянські суспільства та держави, які на культурологічній основі розвиватимуть освіту і науку; формуватимуть патріотичні погляди й переконання; системно використовуватимуть сучасні технології та цілеспрямовано розроблятимуть нові; виховуватимуть і розвиватимуть в особистості сукупність формально-логічних, мовних, змістово-методологічних й естетичних знань, умінь та навичок, які виявлятимуться в інтелектуальній діяльності; залучатимуть до трудової діяльності дітей та юнацтво з метою їх розвитку; соціалізуватимуть відповідальну за свої дії компетентну особистість; навчену логічно мислити і саморозвиватися, займатися самоосвітою та самовихованням, здатну користуватися автентичним інформаційним простором і приймати на основі цього адекватні прогресивні рішення, змінюючи життя на краще. Завдяки цьому забезпечуватиметься стійка динаміка випереджального розвитку.

Модератори освітнього простору мають забезпечити динаміку тенденцій прагнення особистості, суспільства та держави до європейських і світових цивілізаційних стандартів шляхом вступу до «прогресивних союзів», що в майбутньому поетапно забезпечуватиме виконання частини завдань щодо наближення до самодостатніх ідейно та духовно інтегрованих суспільств. У концепціях світового економічного господарювання означені суспільства поставлені на найвищий ступінь особистісного та суспільного розвитку.

У світі застосовуються такі критерії оцінки якості світового господарства: 1) агросировинні суспільства й економіки, базовані на ресурсно-видобувному капіталі; 2) науково-технологічні й індустріально-промислові, керовані індустріально-промисловим капіталом; 3) інформаційно-комунікативні суспільства з надмобільною торговельно-фінансовою економікою, керованою капіталом знань, інтелекту; 4) ідейно та духовно інтегровані суспільства. Оскільки ринкова продуктивність і обсяг виробленої доданої вартості продукції у цих суспільствах різні, Україна має збалансувати соціально-економічний простір, забезпечивши його потрібними для всіх галузей трудовими ресурсами.

Для сучасного полікультурного світу характерний інноваційний тип прогресу. Це спонукає вчених і практиків до проектування освіти, здатної готувати людину до життя та праці в мінливому просторі [3, с. 440].

Багатогранний життєвий простір людини формує її психологічний досвід, який у процесі побудови особистісної траєкторії має аналізуватися та структуруватися за якісними та ціннісними ознаками [1, с. 351]. Цей безперервний процес стимулює розвиток психологічної сфери особистості на всіх етапах вікового розвитку (онтогенезу). У зв'язку з цим пріоритетного значення набуває розв'язання проблеми гармонізованого розвитку молодого покоління: розроблення та впровадження в практику безперервної освіти навчально-виховних систем, що у процесі життя поряд із формуванням якостей успішного

засвоєння знань сприятимуть формуванню потреби в навчанні впродовж життя та забезпечуватимуть умови для системного використання набутих знань у діяльності на побутовому, професійному та соціальному рівнях.

Розв'язання цієї проблеми в межах традиційно сформованої ціннісної ієрархії завжди ускладнюватиме процес глобалізації. Жодна країна не зможе бути успішною якщо не співпрацюватиме з цивілізованим світовим співтовариством. У зв'язку з цим у теоретичному та практичному аспектах необхідно забезпечити продуктивну суб'єктну взаємодію, охопивши всі сфери життєдіяльності людини і суспільства: економічну з акцентуванням на розбудові ринкових відносин; політичну – проектування та реалізацію демократичного типу життя людини і суспільства; духовну – виокремлення та продукування ціннісних пріоритетів; професійну – набуття досвіду та компетентностей, які вона використовуватиме у професійній діяльності; соціальну – проектування життєвого шляху й побудова міжособистісних стосунків [5, с. 10] у суспільстві.

У результаті процесів глобалізації «утворився багатополосний простір, який ґрунтується на різних економічних, соціально-політичних і культурних моделях ... В процесі освіти повинна розвиватися природна здатність розуму ставити і вирішувати найважливіші проблеми ... Синергетичне мислення дає можливість по-новому підійти до розроблення проблем розвитку освітньо-педагогічних систем, розглядаючи їх насамперед з позиції відкритості, нелінійності, співтворчості та орієнтації на саморозвиток, переходу складних систем із нерівноважного стану в упорядкований ...» [4, с. 346–353].

Значні роль та місце у таких підходах відводяться системі загальної середньої освіти. У процесі навчання, виховання та виконання лінійних і нелінійних життєвих і трудових завдань сучасна школа має бути:

1) єдиною – наступність і відкритість усіх її ступенів; забезпечення встановленого державою обсягу загальноосвітніх знань незалежно від соціального, майнового, національного становища батьків; гарантування права на продовження освіти, у тому числі у вищих навчальних закладах; визначення єдиних принципів, мети, завдань освіти та виховання; узгодження навчальних планів і програм; передбачення диференційованої складової у побудові навчальних планів і програм; єдина система управління освітою в державі;

2) науковою – соціально значущою сферою учнівської діяльності, в якій відбувається процес формування і розвитку багатогранного психологічного досвіду особистості за рахунок засвоєння та використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність (закономірності розвитку природи і суспільства, способи впливу на навколишній світ тощо);

3) трудовою – поєднання морального, естетичного та фізичного виховання з метою підготовки до наполегливої, старанної фізичної та розумової трудової діяльності з орієнтацією на процес самозабезпечення впродовж життя;

4) політехнічною – оволодіння системою знань про наукові основи сучасного виробництва; теоретичне і практичне ознайомлення з основними прин-

ципами сучасного виробництва та законами розвитку природи і суспільства, які лежать у його основі, мотивоване формування трудових умінь і навичок як підґрунтя для подальшої професійної підготовки; вивчення концептуальних засад оцінювання світового господарства;

5) естетичною – формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей; розвиток здатності сприймати та перетворювати дійсність за законами краси у сферах діяльності людини; виховання гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя.

Одним із засобів, який допоможе розв'язати окремі з названих проблем є соціально-професійна орієнтація учнів. Вона має, по-перше, допомогти особистості долучитися до різноманітних сфер життя, а по-друге, забезпечити громадянину України підвищення рівня конкурентоспроможності в глобалізованому просторі таким чином, щоб успішно взаємодіяти зі світом на рівні як матеріального виробництва, так і міжособистісного порозуміння і поваги до інших суспільств і держав. З цією метою потрібно розв'язати багато завдань узагальненої світоглядної та спеціальної підготовки, зокрема підвищити рівень вивчення англійської мови зі спеціалізацією у галузі, обраній для майбутньої професійної діяльності.

У процесі соціально-професійної орієнтації маємо дотримуватися трьох основних законів виховання: 1) паралельної педагогічної дії А. С. Макаренка: «У житті дітей немає жодного слова, жодного явища або відношення, які, крім свого безпосереднього значення, не мали б значення виховного»; 2) «життя освічує (формує, виховує)» швейцарського педагога Й. Г. Песталоцці; 3) виявлення історичної зумовленості, залежності виховання від конкретних історичних обставин, у яких нове покоління вступає в життя. Ці три закони діють постійно, разом й об'єктивно, тобто незалежно від волі та свідомості людей [2, с. 56–57].

У контексті громадянської освіти соціально-професійну орієнтацію ми розглядаємо як комплексну науково обґрунтовану систему залучення до реалізації особистісних і громадських значущих цілей, формування цінностей і розбудови відносин, що цілеспрямовано використовується для досягнення мети: засвоєння та застосування певної системи знань і норм, які дають змогу повною мірою функціонувати в суспільстві; формування соціально-професійного досвіду; гармонізований розвиток; реалізація творчого потенціалу, здібностей, задатків тощо. Соціально-професійна орієнтація має філософський, психологічний, педагогічний, соціальний та економічний освітні компоненти, які активізують психологічну діяльність особистості стосовно усвідомлених потреб і умов їх задоволення на засадах синергетичної парадигми, спрямованої на розв'язання лінійних і нелінійних завдань, утворення компетентностей на різних етапах розвитку з урахуванням вікових особливостей, що дають можливість існувати в умовах мінливого глобалізованого простору в особистісному та суспільному аспектах відповідно до соціальної зрілості та статусу, пов'язаного з професійною належністю.

Для досягнення мети соціально-професійної орієнтації застосовують інтегративні види технологій у сукупності методів, прийомів і впливів, спрямованих на сприяння саморозвитку особистості, активізацію її зусиль; упорядковується сукупність процедур і операцій, за допомогою яких реалізується певний соціально-професійний проект або конкретна ідея реорганізації, модернізації чи вдосконалення взаємодії з ринком праці. Технології соціально-професійної орієнтації відображають прикладний аспект, особливостями якого є: гнучкість, що виявляється в періодичній зміні змісту та форм на рівні суб'єктно-об'єктної, об'єктно-суб'єктної та суб'єктно-суб'єктної взаємодії; неперервність, яка визначається потребою постійної взаємодії з особистістю; циклічність повторення етапів, стадій, процесу взаємодії з вихованцем; дискретність технологічного процесу, що відображається в нерівномірності впливу на різних етапах взаємодії; непрогнозованість очікуваних результатів унаслідок стихійних, спонтанних процесів у соціумі. Ефективність процесу технологізації соціально-професійної орієнтації полягає в: неперервності та наданні цільової спрямованості; оптимізації соціально-професійної діяльності; гарантуванні сталості соціально-професійної спрямованості; формуванні механізмів саморегуляції; забезпеченні сприятливих умов для реалізації визначеної мети тощо.

У процесі соціально-професійної орієнтації визначається сукупність умов, які цілеспрямовано впливають на життєдіяльність особистості, її свідомість і поведінку з метою формування певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій та потреб. Вона сприяє соціалізації особистості, усвідомленню себе людиною, якій близькі та зрозумілі інтереси інших осіб. Доцільність створення системи соціально-професійної орієнтації для успішної адаптації, індивідуалізації та інтеграції особистості пов'язана з: трансформацією зусиль суб'єктів діяльності шляхом закріплення взаємозв'язку компонентів навчально-виховного процесу (цільового, змістового, організаційного, діяльнісного, продуктивного); розширенням діапазону можливостей впливу на особистість завдяки залученню до процесу освоєння природного та соціально-професійного середовищ; проектуванням умов саморозвитку, самореалізації та самоствердження особистості, що сприяє її самовираженню, вияву неповторної індивідуальності, гуманізації ділових і міжособистісних стосунків тощо.

Соціально-професійна орієнтація здійснюється як стихійно (наприклад, через соціум і народну педагогіку), так і цілеспрямовано (шляхом спеціального організованого впливу та взаємодії навчальних закладів і сім'ї, різних виховних інституцій). Зміст освіти і державні вимоги до рівня соціально-професійної орієнтації та формування в умовах освітнього простору якостей, цінностей і компетентностей особистості регулюються державними стандартами.

Соціально-професійній орієнтації учнів в умовах профільного освітнього середовища властиві: громадянська спрямованість, орієнтація на розвиток соціально значущих цінностей майбутніх фахівців – професійного обов'язку, готовності до колективної роботи, уміння приймати рішення та нести за них відповідальність, професійного самовдосконалення впродовж життя тощо.

З огляду на закономірні зв'язки між метою, засобами та результатами соціально-професійно спрямованого навчання й умовами їх застосування у навчально-виховному комплексі розробляються наступні складові змісту освіти й вимоги до підготовки учнів в основній та старшій школі.

1. Трудова діяльність та її інфраструктура: закони управління трудовою діяльністю; мета, завдання, види, класифікація й об'єкти, на які спрямована ця діяльність; регіональні та державні об'єкти докладання трудової діяльності; шляхи і форми забезпечення трудовими ресурсами (продуктивними силами); соціальна значущість та економічні результати трудової діяльності; природозбереження.

2. Праця людини: предмети та знаряддя праці; професії та трудовий процес у найпоширеніших сферах діяльності; вплив наявних умов на результати праці; етичні норми поведінки у процесі діяльності.

3. Професійна культура: організація трудового процесу; розвиток професійної творчості; дотримання трудової етики; здоров'язбереження.

4. Професійна орієнтація: оптимізація процесу професійного самовизначення з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик, показників професійної придатності на основі структури ринку праці; формування компетентностей для визначення та коригування професійної траєкторії, зважаючи на показники і критерії професійної придатності та відповідність потребам ринку праці в кадрах.

5. Господарювання у побуті: використання наявних засобів у процесі ведення домашнього господарства; аналіз стану сімейної економіки та її покращення.

6. Підприємницька діяльність: структура підприємницької діяльності, її умови та критерії оцінювання;

7. Соціально-професійна взаємодія на ринку праці: організація; оцінювання отриманих результатів.

Соціально-професійна орієнтація учнів потребує побудови регіонального освітнього середовища профільної школи, спрямованого на виховання та розвиток відповідальної за свої дії особистості. Процес виховання й навчання такої особистості забезпечується співпрацею науки та освітньої практики, результатом якої є побудова освітньо-наукових і виховних систем на підставі педагогічних законів, закономірностей, принципів.

Соціально-професійна орієнтація розв'язує проблеми налагодження закономірних зв'язків між метою та наявними засобами навчально-виховної діяльності, а також між педагогічними засобами і результатами їх застосування. Дослідження суперечностей цих взаємозв'язків і проектування й реалізація умов перебігу педагогічних процесів, структурних елементів видів педагогічної діяльності, критеріїв, вимог, меж, функцій є основним завданням педагогічної теорії і практики.

На підставі визначених перспектив розвитку зміст і організація навчально-виховного процесу в школі мають базуватися на таких підходах: формування

вихідних знань і результатів їх застосування; зосередження педагога на здібностях і психофізіологічних можливостях особистості; диференційований підхід у процесі розподілу навчального навантаження; передбачення прогнозованої гнучкості, що ґрунтується на різних типах і рівнях територіально-місцевої автономії в межах загальноприйнятих принципів і стандартів якості; відкритість та доступність для суспільства; стимулювання розвитку здібностей вищого порядку, набуття соціальних, психоемоційних, технологічних, практичних, моторних, художніх та інших умінь; зосередження педагога на прогресивно-виховному оцінюванні; домінування підходів, орієнтованих на активну участь учня, його співпрацю і взаємодію з педагогом; переважання комплексних підходів, які сприяють встановленню зв'язків між теорією та практикою, а також допомагають педагогові в застосовуванні знань і вирішенні водночас певних практико-орієнтованих завдань; організація особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу; проектування наступності в системі безперервної освіти.

Рівень задоволення потреб особистості та суспільства прямо залежить від соціально-професійно спрямованого змісту освіти і динаміки розвитку навчальних досягнень особистості на певних вікових етапах. Система соціально-професійної орієнтації учнів в умовах профільного освітнього середовища дає змогу сформувати не лише когнітивну складову психологічної сфери особистості, а й операційно-технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову, що забезпечить їй високий рівень самоорганізації та самоуправління в процесі життя і професійної діяльності.

Висновки. У сучасних соціально-економічних умовах особистості, суспільству та державі потрібні системні процеси на ринку праці, спрямовані на реалізацію загальнолюдських цінностей і технологій матеріального та нематеріального виробництва. У зв'язку з цим науковці та практики мають розробити і впровадити в життя диференційовану трирівневу модель здійснення навчально-виховного процесу в системі загальної середньої освіти для учнів від 14 до 17 років. Одним із ключових завдань впровадження моделі є спрямування учнів на навчання у: ВНЗ III–IV рівнів акредитації; ВНЗ I–II рівнів акредитації; закладах освіти на рівні надання робітничих кваліфікацій з правом продовження навчання у ВНЗ шляхом коригування особистісних професійних установок. У межах системи загальної середньої освіти потрібно надати учневі можливість сформувати на обраному освітньому рівні конкурентоспроможні на ринку праці компетентності.

Такий підхід розв'язує одне з ключових завдань шкільного навчання і виховання – підвищення продуктивності праці з позицій громадянського та морального виховання. Очевидно, що актуальною потребою сучасної школи є реалізація принципу зв'язку трудового виховання з моральним, який має таку закономірність: за правильно створених умов фізична праця позитивно впливає на особистість вихованця, розкриває в нього позитивні риси і властивості, формує якості та цінності, сприяє дисциплінованості. У зв'язку з

цим потрібно використати досвід тих фахівців, які досліджують зазначену проблему глибше, бачать суттєві шляхи її вирішення, а отже, усвідомлюють необхідні зв'язки та відношення.

Література

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 479 с.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 192 с. – С. 56–57.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – К. ; Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с. – С. 438–450.
4. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн ; Національна академія педагогічних наук України. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
5. Макаренко А. С. Деловые и личные письма, статьи 1921–1928 гг. // Школа жизни, труда, воспитания : учеб. кн. по истории, теории и практике воспитания / А. С. Макаренко ; сост. и коммент. А. А. Фролов, Е. Ю. Иллалдинова. – Н. Новгород : Волго-Вятская академия гос. службы, 2007. – Ч. 1. – 361 с.

References

1. Vygotskij L. S. Pedagogicheskaja psihologija / L. S. Vygotskij. – M. : Pedagogika, 1991. – 479 s.
2. Ghoncharenko S. U. Pedagoghichni zakony, zakonimirosti, pryncypy. Suchasne tлумachennja / S. U. Ghoncharenko. – Rivne : Volynski oberehy, 2012. – 192 s. – S. 56–57.
3. Zjazjun I. A. Filosofija pedagoghichnoji diji : monografija / I. A. Zjazjun. – K. ; Cherkasy : ChNU imeni Boghdana Khmeljnycjkogho, 2008. – 608 s. – S. 438–450.
4. Kremenj V. Gh. Synerghetyka v osviti: kontekst ljudyno centryzmu : monografija / V. Gh. Kremenj, V. V. Iljijn ; Nacionaljna akademija pedagoghichnykh nauk Ukrajinjy. – K. : Pedagoghichna dumka, 2012. – 368 s.
5. Makarenko A. S. Delovye i lichnye pis'ma, stat'i 1921–1928 gg. // Shkola zhizni, truda, vospitanija : ucheb. kn. po istorii, teorii i praktike vospitanija / A. S. Makarenko ; sost. i koment. A. A. Frolov, E. Ju. Iilaltdinova. – N. Novgorod : Volgo-Vjatskaja akademija gos. sluzhby, 2007. – Ch. 1. – 361 s.

Поддячий Н. И.

УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ КОМПЛЕКТ СТАРШЕКЛАССНИКОВ: СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ

В статье обоснована социально-профессиональная составляющая учебно-воспитательного комплекта для старшекласников в контексте развития гражданского образования с целью выполнения социального заказа – качественной подготовки личности, конкурентоспособной на рынке труда в условиях быстро изменяющейся среды глобализированного жизненного пространства.

Ключевые слова: способности; компетентность; производительность; развитие; самовоспитание, самореализация; сознание; социализация.

**THE EDUCATIONAL KIT OF HIGH SCHOOL STUDENTS:
SOCIO-PROFESSIONAL ORIENTATION**

The socio-professional component of the educational kit for the implementation of the social order – quality training of the individual, competitive on the labor market in a changing globalized environment of living space. In consequence of this solved contradiction between the social order of quality training of the individual, competitive on the labor market and the insufficient level of its actual preparation for social and professional interaction in a rapidly changing globalized environment living space; significant information in terms suitcases life processes and read property infrastructure of educational institutions and the content of education towards social and professional identity formation at the stages of age development.

Socio-professional orientation of students has: civic orientation, orientation to the development of socially significant values of future specialists – professional duty, willingness to work, ability to make decisions and take responsibility for them, to professional self-development throughout life. Developed by such components of the content of education and training requirements of students in primary and secondary schools: employment and infrastructure; human labor; professional training; vocational guidance; management in the home; entrepreneurship; social and professional interaction in the labor market.

Keywords: *ability; competence; performance; development; self-education, self-realization; consciousness; socialization.*